

TÁRSADALMI FOLYAMATOK BUDAPEST KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁNAK KÉT OLDALÁN

*(Social processes on the both side of the administrative boundary of
Budapest)*

IZSÁK ÉVA

MOTTÓ:

“Ma már tudom, hogy határszélen laktunk. Persze a szónak nem szokásos, hanem társadalmi értelmében, a város és külváros között (...) Délelőtt délnek indultam, a Belváros felé, ahol az iskolában a polgári társadalom nevelt, délután északnak indultam, a Népház kölcsönkönyvtára felé... Még a szaga is más volt az utcának a házunktól északra, mint a házunktól délre, s a belvárosi iskola és a külvárosi kölcsönkönyvtár szagkülönbségein közvetlenül észlelhettem, szinte naponta, hogy az emberi egyenlőség csak a halál után kezdődik.”

(Szabó Zoltán)

Bevezetés

A fenti idézet szerzője a város és vidéke közötti különbségeken elmélkedik, miközben arra készíti olvasóját, hogy elgondolkodjon: milyen is valójában az a társadalmi környezet, amely körülveszi? Vannak-e ma is ilyen “érzékszervekkel” tapasztalható különbségek a nagyváros és közvetlen környezete között?

Az emberek által lakott tereknek vannak olyan részei, ahol nehezen határozható meg az, hogy hol ér véget a társadalmi cselekvéseik színtere. Gondoljunk csak egy nagyobb település-tömörülésre, nagyváros körüli szomszédságra, vagy egy fővárosi agglomerációra, ahol annak megállapítása, hogy hol ér véget a lokális tér, az a társadalmi környezet, amelyben az egyének, csoportok élnek, szinte lehetetlen feladat. Sokkal bonyolultabb kölcsönhatások is megtalálhatók egy-egy ilyen település-halmaz esetében. Éppen ezért nem egymástól elszigetelt egységeket kell vizsgálni, hanem egy olyan rendszert, amelyben a tagok, a települések egymás mellett, egymással párhuzamosan és egymásra jelentős befolyást gyakorolva léteznek. Ezek már olyan kölcsönhatási viszonyok, amelyeknek hatása nemcsak a közigazgatásilag meghatározott térben - azaz a település határain belül érvényesülnek -, hanem azoktól távolabb is.

A települések fejlődése maga után vonja térbeni növekedésüket, az egymáshoz való földrajzi közeledésüket is. Kapcsolat alakul ki közöttük, az emberek elkezdnek “átjárni” a szomszédos településre, munkát vállalnak ott. Közlekedési útvonalak épülnek ki, és a kölcsönhatás egyre inkább erősödik, tekintet nélkül a település hivatalosan meghatározott közigazgatási határára.

A FŐVÁROS HATÁRMENTI TERÜLETEINEK Néhány JELLEGZETES VONÁSA ÉS EZEK VIZSGÁLATA

Az 1949. évi XXVI. törvény, mely "Budapest főváros területének új megállapításáról" rendelkezik, 23 települést¹ csatolt a fővároshoz, amelyek önállósága ezáltal megszűnt és egy egészen új fejlődési útra tértek át, mely maga után vonta a környező települések fejlődését.

Az urbanizációs folyamatnak ebben a szakaszában a városok környéke, így a főváros szomszédos települései is leginkább azáltal fejlődtek, hogy a központi település köré, annak szomszédságába óriási munkavállalói tömegek költöztek, főként a centrum rendkívül gyors iparosítása miatt. Mivel Budapesten a közigazgatási határon belül korlátozták a beköltözést, a munkavállalók nagy többsége ezért annak külső oldalán telepedett le. A 23 szomszédos település bekebelezése nyomán egy egészen különleges zóna alakult ki a főváros közigazgatási határa mentén: annak belső oldalán olyan területrészeket találhatunk, melyek a centralizált és egyoldalú település-fejlesztés előtt még nem tartoztak a fővároshoz, annak csupán közvetlen szomszédai voltak. A másik oldalon pedig olyan települések sorakoznak, melyeket a közigazgatási reform nyomán Budapest közvetlen szomszédai lettek. A határmenti területek tehát nagyon sok új információt adhatnak a Budapest környéki területek fejlődéséről, valamint arról, hogy a fővároshoz való tartozás milyen előnyökkel járt. További érdekessége a területnek, hogy az 1950-ben becsatolt területek ugyanazt a funkciót töltötték be a főváros határán kívül, mint a ma ott sorakozó 23 település.

1950-től kezdve tehát a két rész eltérően fejlődött, elsősorban amiatt, hogy az anyagi javak jelentős részét a főváros közigazgatási területére összpontosították. Így az azóta eltelt évtizedek alatt jelentős különbségek alakultak ki a két területrész között.

Az eltérő fejlődés és fejlesztés² következtében kialakult hasonlóságok és különbségek vizsgálata a főváros és környékének településeinek elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy az itt lezajló társadalmi folyamatokat értelmezzük. Abból a feltételezésből indulunk ki ugyanis, hogy a főváros vitathatatlan befolyása nem egyenletesen érvényesült sem az új határokon belülre került települések, sem pedig az e folyamat keretében szomszédokká vált települések irányában. Nem elegendő a főváros és egy-egy település, vagy az egész agglomeráció társadalom-földrajzi, szociológiai vizsgálata. Mindenképpen szükséges egy ennél árnyaltabb, kisebb területre kiterjedő elemzés is. Ennek egyik lehetséges módszere a település és a vele szomszédos fővárosi kerület, vagy egyes részeinek összehasonlító jellemzése. Ebben az esetben olyan település-párokat vizsgálunk, amelyek fejlődése hasonló utat jár be, ugyanakkor jól szemléltethető az is, hogy a fővároshoz való tartozás milyen változásokat okozhat. A kiválasztott területen, a főváros határának két oldalán zajló folyamatok ugyanakkor arra is rámutathatnak, hogy a közigazgatási határ nem minden esetben jelent valódi határt a két területrész között. Az egyes társadalmi mozgásfolyamatok, jelenségek más határokat is megszabhatnak, kialakíthatnak, hiszen ez az átalakulás nemcsak a határon belül eső területeken tapasztalható 1950 óta, hanem a határon kívül eső részeken is.

A három mintaterület (északnyugati, északi és délkeleti) a főváros és környékének három jellegzetes, egymástól eltérő fejlődésű része. Az elemzés során a kerület, mint vizsgálati egység nem bizonyult jó megfigyelési egységnek. Az 1950-ben csatolt települések ma is

jól körülhatárolhatóak a városrendezési körzetekkel. Így az egykor önálló települések a fővárosba beolvasztva, városrendezési körzeti szinten vizsgálhatók.

Jelen munka arra tesz kísérletet, hogy jól körülhatárolt mutatók segítségével bemutassa azt a jelenlegi állapotot³, amely már jól tükrözi a közigazgatási reform óta eltelt 40 esztendő változásait. A vizsgálathoz használt három mutató (demográfia, iskolázottsági szint, lakó-, és lakáskörülmények) alkalmasak arra, hogy a térbeni-társadalmi különbségeket bemutassák.

Egy terület fejlettségét nagymértékben meghatározzák az ott lezajló *demográfiai folyamatok*. A korösszetétel, a természetes szaporodás, az aktív-inaktív arány mind olyan mutató, amelyekkel jól leírható egy terület társadalmának fejlettsége demográfiai szempontok alapján. A népesség mennyiségi jellemzőinek változása sok esetben maga után vonja a minőségi változást is, amelynek bemutatására az *iskolázottsági szint* változásának vizsgálata kiválóan alkalmas. Az agrár-, illetve ipari térségek, továbbá ezzel párhuzamosan a falu-város viszonylatában lezajlott népességmozgás egyidejűleg a munkaerő képzettség szerinti megoszlásában is éles területi differenciálódást eredményezhet. A település vagy településrész fejlettségét nagymértékben meghatározza az, hogy milyenek az ott élők *lakás-, és lakókörülményei*. A lakókörnyezet mennyiségi és minőségi jellemzői befolyásolják a benne élők magatartását. Így elkerülhetetlen, hogy bevonjuk a vizsgálatba a lakással kapcsolatos mutatókat is.

II. kerület, Solymár, Nagykovácsi

Budapest II. kerülete, valamint a vele szomszédos két település, Solymár és Nagykovácsi a főváros és környékének észak-nyugati oldalán helyezkedik el. Földrajzi fekvését tekintve a főváros talán legszebb természeti környezetűje. A Budai-hegység vonulatai, az általuk közrefogott Pesthidegkúti-medence és az Ördög-árok tektonikus süllyedéke tagolja a területet. Nagy-Budapest létrehozásakor a kerülethez csatolták Pesthidegkút községet, s így jött létre a mai II. kerület.

Pesthidegkút (219., 220. sz. vrk.) már a középkorban is lakott volt (Hidegkút néven). Az elmúlt évszázadokban jelentős volt a német ajkú lakosság letelepedése a faluban. Lakosai főként mezőgazdasággal foglalkoztak, kiemelkedő volt a falu és környékének szőlő-kultúrája. A település régi központja a mai napig fennmaradt. Ettől távolodva a legújabbkori parcellázások következtében elsősorban a Budapestre kiköltözők telepedtek le, megváltoztatva ezáltal a település korábbi, falusias jellegét. A mezőgazdaságban dolgozók száma egyre csökkent, s nőtt a főváros belső területeire ingázó, az iparban illetve a tercier szektorban dolgozók aránya.

Nagykovácsi község Budapesttől északnyugatra található, a Nagy-Kopasz hegy erdős és a Nagy-Szénás kopár vonulata közötti medencében. A főváros környékének legmagasabban fekvő települése (342m).

Solymár Nagykovácsitól északra fekszik. A település már a középkorban is lakott, Mátyás király idejében vadaskert volt itt. Lakosai elsősorban állattenyésztéssel és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak, majd a múlt században téglagyárat létesítettek az itt található kőbánya mellé.

A főváros második kerületében a demográfiai adatok jelentős területi eltéréseket mutatnak. Az 1950-ben a kerülethez csatolt pesthidegkúti területeken az "öslakosság" jelenlétét jól tükrözi az idősebb korosztály (60 éves és idősebb) magasabb aránya. Elhagyva a jelenlegi közigazgatási határt a korcsoportok megoszlása teljesen megváltozik.

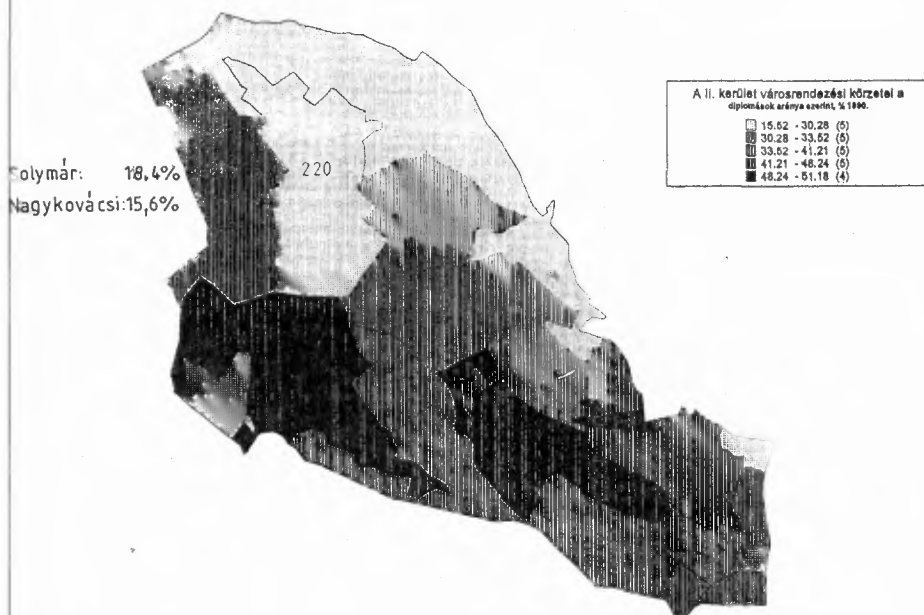
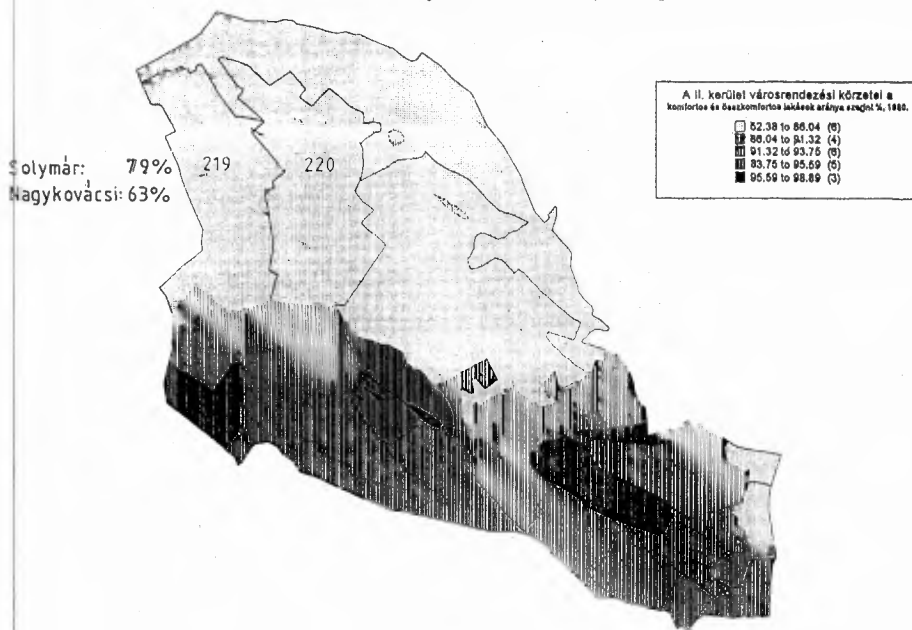
A Budapest környéki településekre - különösen a Budai oldalra - való kitelepedés az ott élő népesség megfiatalodásával jár, hiszen a fiatalabb korosztályok általában sokkal mobilabbak, s ők azok, akik új lakóhelyet keresve kitelepednek a főváros környékére. Ez tapasztalható Solymár illetve Nagykovácsi esetében is. A két település népessége az elmúlt harminc esztendő alatt lassan és egyenletesen növekedett. Solymáron valamivel gyorsabban nőtt a lakónépesség, mint Nagykovácsiban, mivel Nagykovácsi később kapcsolódott be a fővárosból kitelepülő népesség befogadásába, elsősorban kedvezőtlenebb földrajzi fekvése miatt.⁴ A demográfiai adatok bizonyítják, hogy a két község, Solymár és Nagykovácsi az elmúlt évtizedekben közkedvelt lakhelyévé vált a fővárosból kitelepülő népességnek. Ezt természetesen nemcsak a népesedési folyamatok mutatják meg számunkra, hanem a lakások számának és minőségének változása is.

A legtöbb régen épült lakás a 219. számú városrendezési körzetben található. Ez a terület Pesthidegkút régi faluközpontja. Nagykovácsi községben szintén magasabb az idősebb lakások aránya, míg Solymár és Pesthidegkút 220. sz. vrk-ben valamivel kevesebb az 1945 előtt épült lakás. 1945 és 1959 között viszonylag kevés lakás épült a területen, ezt követően indultak meg az építkezések a településeken. A legtöbb új lakás Pesthidegkúton található. Az adatok nagyon jól példázzák Budapest és környékének fejlődését. Addig, amíg a főváros belső területén voltak beépítésre alkalmas területek, addig annak határain kívül lassabb volt az építkezési ütem. Pesthidegkúton igen sok területet parcelláztak ki és adtak el az egyesítést követően. Ennek köszönheti Pesthidegkút mai kettős arculatát is. A megmaradt régi faluközpont köré épültek a modern, fiatal lakások. Ahogy a fővárosban rohamosan csökkentek a szabad, beépítésre alkalmas területek, megindult a szomszédos községekbe való kiköltözés. Először Solymárra, majd valamivel később Nagykovácsiba (a korábban már említett "kedvezőtlenebb" földrajzi elhelyezkedés miatt).

A lakások komfortossági mutatóit az 1. ábra mutatja. Az ábrán nagyon jól láthatóak a területi különbségek a második kerület egyes részei között. Az 1950-ben csatolt pesthidegkúti területen sokkal kisebb a komfortos és összkomfortos lakások aránya⁵, mint a kerület többi részén. Solymár és Nagykovácsi adatai is a pesthidegkúti arányokat mutatják. A főváros környéki, illetve az 1950-ben a fővároshoz csatolt területek lakásminőség szempontjából hasonló helyzetben vannak. A közműellátottság fejlődése ezeken a részeken később indult meg, mint a főváros belső területein, így a lemaradás jelentős. Az új parcellázások, a fővárosból kiköltözők magas aránya kedvez a gyorsabb fejlődésnek, s várhatóan a különbség csökkenni fog. Egyre inkább eltűnik a települések falusias jellege, ami nemcsak a lakások minőségi javulásán mutatkozik meg, hanem a települések lakosságának növekedésében is.

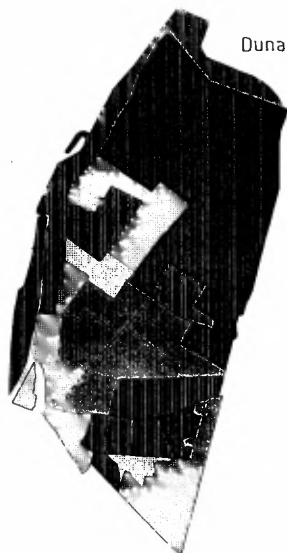
A 1. ábra a diplomások arányát⁶ mutatja. A területi eltérés itt is szembetűnő. A diplomások arányát tekintve a főváros legmagasabb státusú területei közé tartozik a II. kerület. A kerületi átlagok jóval meghaladják a főváros bármely más területének adatait. Nincs még egy olyan területe Budapestnek, ahol minden területi egységben 25% feletti a diplomások aránya. Hasonló a helyzet Solymár és Nagykovácsi adataival: a budapesti agglomeráció településein nem találunk ilyen magas diplomás arányt. A fővárosból való közelség nagymértékben meghatározhatja, hogy az egyes településeken milyen arányú a magasabbban képzettek jelenléte. A budapesti agglomeráció nyugati, északnyugati része leginkább a fővárosból kiköltöző csoportoknak vált lakhelyévé az elmúlt évtizedekben, s elsősorban az iskolázottabbak telepedtek itt le. A szabad telkek beépítése az agglomeráció más részein nem tapasztalt gyors ütemben folyt és folytatódik a mai napig is, és nemcsak a lakások minőségének a javulását eredményezi, hanem a lakosság átstrukturálódását is.

1. ÁBRA

A II. kerület és a határos települések jellemzői
(Some elements of the 2nd district of Budapest and surrounding settlements)

2. ÁBRA

A IV. kerület és Dunakeszi jellemzői

(Some elements of the 4th district of Budapest and Dunakeszi)

Dunakeszi: 82%

A IV. kerület városrendezési körzetei a
számított és összehasonított lakóközösségek aránya szerint, %/1990.

□	37.36 to 57.92	(7)
▤	57.92 to 77.65	(6)
▥	77.65 to 95.47	(5)
▦	95.47 to 99.45	(5)
■	99.45 to 100	(5)

Dunakeszi: 12%

A IV. kerület városrendezési körzetei a
diplomások aránya szerint, %/1990.

□	5.5 - 38	(6)
▤	7.38 - 10.95	(7)
▥	10.95 - 11.9	(4)
▦	11.9 - 14.01	(5)
■	14.01 - 22.41	(6)

Az agglomeráció és a főváros északnyugati régiója egy dinamikusan változó terület. Fejlődése leginkább az amerikai nagyvárosok körüli települések fejlődésére hasonlít. A fővárosból a magasabban iskolázott rétegek költöznek ki a területre, munkahelyet nem, csak lakóhelyet változtatva. A térség dinamikus fejlődéséhez nagymértékben hozzájárul a természeti környezet jó minősége is, valamint a fővároshoz való közelség. A közlekedési infrastruktúra, a fővárosból kijáró kék busz, illetve a közúti közlekedést szolgáló főútvonalak sokáig elegendőnek bizonyultak. A terület lakossága azonban oly mértékben nő, hogy hamarosan súlyos gondok jelentkezhetnek a közlekedésben. Ennek ellenére a területről elmondható, hogy a főváros és környékének sehol másutt nem tapasztalható gyors fejlődésen ment és megy keresztül. Az 1950-ben becsatolt pesthidegkúti terület egyre jobban beilleszkedik a II. kerület többi részébe. A hasonló mutatók azt bizonyítják, hogy rövidebb-hosszabb időn belül a két szomszéd település, Solymár és Nagykovácsi is szervező része lesz Budapest északnyugati régiójának, tekintet nélkül a meglévő közigazgatási határra.

Budapest IV. kerület, Dunakeszi

A főváros és környéke fejlődésének az előzőekben látott területhez képest egészen más típusát képviseli az északi régió. Az egykori Újpest, ma a főváros IV. kerülete, és a vele szomszédos Dunakeszi történelmi-gazdasági fejlődése eltér egymástól. *Újpest* a múlt század elején még ritkán lakott település volt. Népeisége a XIX. sz. második felében kezdett el ugrásszerűen gyarapodni, s így a századfordulóra elérte a 40000 főt. A gyors fejlődés elsősorban az ide telepődő iparnak köszönhető, valamint annak, hogy a település nagyon kedvező közlekedés-földrajzi helyen található. A Duna menti térség hozzájárult az ipartelepítéshez, mely a század első évtizedeiben egyre gyorsuló ütemben tovább folyt (Ólomgyár, Cérnagyár, Gyógyszergyár stb.). A fővároshoz történő csatlakozás már a századfordulón felmerült, de végül megyei jogú városi rangot kapott Újpest. A fővároshoz 1950-ben csatolták a települést, s ez tovább gyorsította a fejlődést. Hatalmas ipari üzemeket létesítettek itt, s a főváros duzzadó népességének befogadására két ütemben mintegy 15000 lakást adtak át⁷. Újpest tehát az elmúlt száz év alatt fejlődött, s ennek a fejlődésnek a legjellemzőbb tulajdonsága a városiasodás volt. Ma már ez a kerület is kétarcú, mivel az egykori megyei jogú város magja a mai napig fennmaradt, és köré épült ki a főváros egyik legjelentősebb ipari területe és hatalmas lakótelepek. Az Újpesttel szomszédos *Dunakeszi* egy egészen más fejlődésen ment keresztül. Lakosai inkább mezőgazdasági termeléssel foglalkoztak. A Duna által lerakott hordalék jó termőföldként szolgált a szőlő-, és gyümölcsstermeléshez. A település fejlődése akkor gyorsult fel, amikor az 1980-as évek elején átadták a Dunához közel eső területen épült lakótelepet. A lakosság száma ugrásszerűen nőtt és bővültek a szolgáltató intézmények is. Hasonlóan az előzőekben bemutatott északnyugati területhez, a lakosság nagy része itt is ingázó.

A főváros és környékének északi területe különböző részekből áll. Éppen ezért nehéz a hasonlóságok és különbségek párhuzamba állítása.

A terület fent elemzett fejlődését tükrözik a demográfiai adatok is. A főváros IV. kerülete demográfiai szempontból is két részre osztható: a lakótelepi területeken sokkal magasabb a fiatalok aránya, mint a kerület többi részén, a régi városközpont fennmaradt részein. (Ez utóbbi részeken magasabb az időskorúak aránya, mint a lakótelepeken.) A Káposztásmegyeri lakótelepen a 24 évesnél fiatalabb korcsoport a lakosság 51%, és itt a népesség mindössze 3%-a idősebb 60 évesnél. Dunakeszin⁸ a lakosság

korcsoportmegoszlása annyiban tükrözi a település fejlődését, hogy az új lakótelepre elsősorban fiatalok költöztek ki, s ez némileg kiegyenlítette a korcsoport-megoszlást.

Dunakeszin a lakások építési üteme az elmúlt évtizedekben viszonylag egyenletesnek mondható, az 1945 előtt épült lakások aránya 26% és azóta is két évtizedenként átlagosan 25%-kal nőtt a lakásállomány. Újpesten, a lakótelepeket nem számítva (ezek építése 1960-80 között, Káposztásmegyer pedig 1980-90 között történt), a lakások átlagéletkora elég magas. A lakott területen mindenütt meghaladja a 60%-ot azon lakások aránya, melyek 1945 előtt épültek. Ezek a számok tovább erősítik a kerület kettős arculatát: a lakótelepek fiatalosak, modernek, míg a kerület többi részében a nagyon öreg lakásokban idős lakók élnek. A nem lakótelepi részeken 1945 óta alig épült új lakás.

A lakótelepeken mindenütt összkomfortosak a lakások (2. ábra), míg a kerület egyéb részein nagyon alacsony az összkomfortos lakások aránya, alig haladja meg a 20%-ot. A komfortos lakások aránya már magasabb, átlagosan 40%, de a komfort nélküli lakások aránya is nagyon magas, átlagosan a lakásoknak 30%-a nem rendelkezik semmilyen komforttal.

A kerület lakásviszonyai tehát meglehetősen egyenlőtlenek. A kerület lakásállományának fejlesztését 1950 után lakótelep-építéssel oldották meg, s így maradt a kerületnek egy olyan része, ahol nagyon rossz minőségű, öreg lakások vannak. Az újpesti lakótelep-építés, annak ellenére, hogy nagyon sok lakást építettek néhány évtized alatt, nem oldotta meg a helyi lakásproblémákat. A lakótelepi lakások elosztása fővárosi szinten történt, így a már korábban is ott élők lakásproblémái továbbra is megmaradtak. Az újonnan épült lakótelepekre pedig a főváros minden részéből költöztek.

Dunakeszin a lakások 82%-a komfortos vagy összkomfortos, ami budapesti viszonylatban is igen jó. A lakások mindössze 8%-a nem rendelkezik semmilyen komforttal. Bár a lakások 25%-a itt is 1945 előtt épült, de ezek egy részét komfortosították, s így a település lakásainak komfortossági mutatói viszonylag jók. A lakótelep-építés itt is befolyásolta ezt, de a település többi részén is kiegyenlítettbb viszonyokat találunk, mint Újpesten.

A korábban tapasztalt kettősséget a legmagasabb iskolai végzettség adatai nem tükrözik ennyire egyértelműen (2. ábra) viszonylag kiegyenlített a területen élők legmagasabb iskolai végzettsége. A lakosság többsége érettségivel, vagy általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A lakosság 20%-a érettségizett, 30%-a nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel. A diplomások aránya fővárosi összehasonlításban közepesnek mondható, átlagosan minden tizedik 24 évnél idősebb lakos rendelkezik egyetemi vagy főiskolai diplomával. A szomszédos Dunakeszin hasonlóak az arányok, a lakosság 12%-nak van felsőfokú végzettsége, 31%-a nem végezte el az általános iskolát, 25% érettségizett.

A főváros és környékének északi része az agglomeráció fejlődésének egyik sajátos példája. Nagy-Budapest létrehozása drasztikusan megváltoztatta a korábban fennálló viszonyokat. Újpestre hatalmas ipar települt, lakótelepeket építettek a fővárosi lakosság elhelyezésére, ugyanakkor a nem szanalát területeken fennmaradt a korábbi településmag. A szomszédos Dunakeszi intenzíven fejlődő település, minden olyan adottsággal rendelkezik, ami egy kisebb, regionális alközpont kialakításához szükséges. Mindemellert sokkal inkább alvóváros jellege van a településnek, a lakosság jelentős része a fővárosba ingázik mindennap. A közigazgatási reform, mellyel Újpest elvesztette önállóságát jelentősen befolyásolta a terület fejlődését. A hatalmas ingázó tömeg⁹ lehetetlenné teszi a fővárostól való függetlenedést, annak ellenére, hogy a fennmaradt régi településmag rendelkezik azokkal a funkciókkal, melyek az önállóvá váláshoz szükségesek. Dunakeszi

pedig alkalmas lenne egy önálló Újpest esetén az elővárosi funkcióra is. Dunakeszi "hasonulása" a szomszédos kerülethez kisebb mértékben figyelhető meg, mint az északnyugati területen.

Budapest XVIII. kerület, Vecsés, Gyál

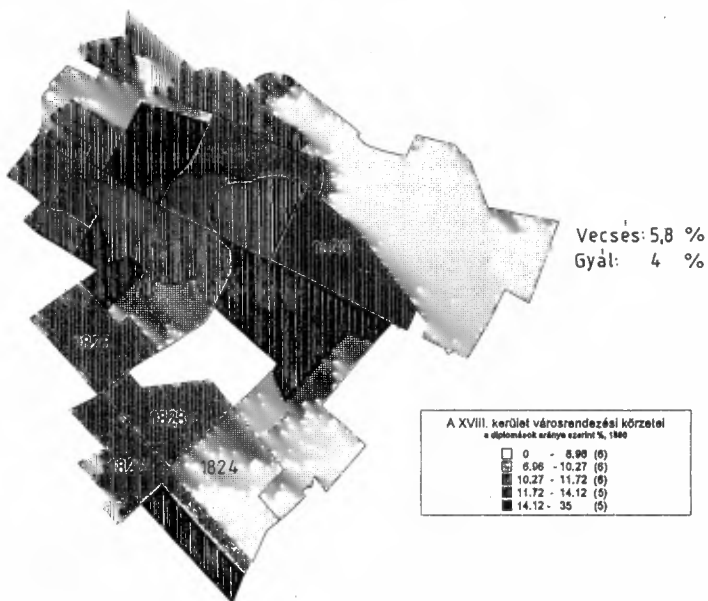
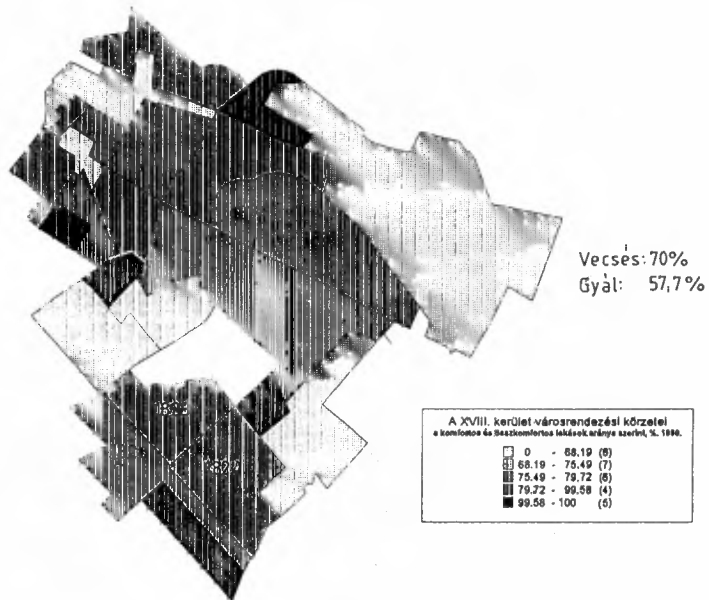
A főváros XVIII. kerülete két település - Pestszentlőrinc és Pestszentimre - Budapesthez csatolásával jött létre. *Pestszentimre (1823. 1824. 1826. vrk)* 1930-ban a Soroksártól történő elválás után lett önálló település. Lakossága a századforduló környékén kezd el duzzadni, amikor Kispest határába gyáripart telepítettek, s ezzel megindul a munkástelep kiépülése. Az 1930-as önállóvá váláskor a lakosság több, mint 60%-a gyáripari munkás. *Pestszentlőrinc (1819. 1820. 1821. vrk)* Kispest határának felparcellázásával alakult ki a múlt század végén. Ekkor több száz családi ház épült a területen. 1908-ban lett önálló. A telepes építkezés egészen a század közepéig fennmaradt (Szemere-, Rendessy-, Rokkant-stb. telep). 1950 után több lakótelep is épült a kerületben (KISZ, Havanna), s a fővároshoz történő csatolás "következménye" lett a repülőtér (Ferihegy 1,2), valamint a főváros egyik személtelapének kialakítása is. A két szomszédos település fejlődése egymástól eltérő jellegzetességeket mutat. *Vecsés* már a múlt században is jelentős mezőgazdasággal rendelkezett, s hosszú ideig a pestszentlőrinci közigazgatási egységhez tartozott.¹⁰ *Gyál* történelme nem tekint hosszú múltra vissza. Népesége csak az elmúlt évtizedekben nőtt rohamosan, a rendkívüli mértékű beköltözés miatt.¹¹ A betelepedést és a történelmi fejlődést tükrözik a demográfiai adatok is, mivel a régi lőrinci, imrei és vecsési területeken magasabb az időskorúak aránya, míg Gyálon és a kerületi lakótelepeken sokkal több fiatal él.

A terület lakásainak komfortosságát az 3. ábra mutatja be. Jól látható az az Újpestről már tapasztalt kettősség, amely a lakótelepi és a hagyományos, régebben épített lakások között fennáll. Az egykori Pestszentlőrinc és Pestszentimre területén kevésbé komfortosak a lakások, mint a kerület egyéb újabban épült területein. Vecsés adatai a lőrinci és imrei adatokhoz hasonló, de Gyálon sokkal rosszabbak a lakáskörülmények, annak ellenére, hogy az itt épült lakások újabbak, mint az előző három településen levők. A diplomások aránya (3. ábra) a XVIII. kerület belső oldalán magasabb, mint a külső területeken, ami magyarázható egyrészt a lakótelepekkel, másrészt a főváros központi területéhez való közelséggel is. A történelmi területeken (Pestszentimre, Pestszentlőrinc) alacsonyabb a diplomások aránya, de itt is területi különbségeket találunk. A legalacsonyabb a diplomások aránya az egykori Pestszentimre területén.¹² Vecsés inkább hasonlít a lőrinci és imrei területekhez, mint Gyál, ahol a fővárosi agglomeráció egészét tekintve is a legalacsonyabb a diplomások aránya.

A fent bemutatott délkeleti része az agglomerációnak a korábbiaktól eltérő harmadik jellegzetes sajátosságokkal bíró területe. A korábban - 1950 előtt - együtt fejlődő Pestszentlőrinc, Pestszentimre és Vecsés a mai napig is megőrizte közös jellemvonásait, míg Gyál a fiatal település ettől eltérő tulajdonságokat mutat. A Szendy Károly által képviselt elképzelés, miszerint Vecsés fővárosához csatolása indokolt lenne a mai napig is megállja a helyét. A közigazgatási határ ebben az esetben nem tükrözi a települések közötti különbségeket. Az 1950-es csatlakozás nem gyorsította fel a fejlődést oly mértékben, mint az a budai területen tapasztalható volt. Ennek egyik oka nyilván az, hogy az a terület, amelyhez Vecsés, Pestszentlőrinc és Pestszentimre felzárkózhat, korábban sem volt nagyon fejlett része Budapestnek.

3. ÁBRA

A XVII. Kerület és a határos települések jellemzői
(Some elements of the 17th district of Budapest and surrounding settlements)

Záró gondolatok

Az agglomerációk kialakulása, az urbanizáció és a települések fejlődése rendkívül összetett folyamat. Az egyes társadalmi mozgások, a társadalom térbeni szerkezetének változásai jól tükrözik a települési viszonyokat. A budapesti agglomeráció "történetének" egyik legjelentősebb állomása volt az 1950. évi közigazgatási reform. Az azóta eltelt négy évtized változásait nagyon jól tükrözik azok a mutatók, amelyek alkalmasak mind a minőségi, mind a mennyiségi változások kimutatására. A városfejlődés nemcsak az adott településen mutatható ki, hanem annak környékén is. Budapest fejlődését és annak regionális különbségeit jól szemlélteti a fent bemutatott három példa. A határmenti folyamatok kicsiben példázzák a budapesti agglomeráció fejlődésének regionális különbségeit. A csatolás óta eltelt négy évtized alatt fejlődésük eltérő utat járt be, s ez hatással volt a szomszédos településekre is. Ennek hatásai a következőkben foglalható össze:

Az 1950-ben Budapesthez csatolt területek az elmúlt évtizedek alatt szerves részeivé váltak a fővárosnak. Infrastruktúrájuk gyorsan javult, népességük duzzadt, javultak az életminőség mutatói. Mindhárom területen megfigyelhető volt az "anya-kerülethez" való hasonulási folyamat megindulása, amely azonban jelentős területi különbségeket mutat. Azokon a területeken, így például az északnyugati részen (II. kerület és környéke), amelyek korábban is a főváros fejlettebb részeihez tartoztak, a csatolás utáni fejlődés nagyon gyorsan megindult. Ez a gyors fejlődési folyamat nemcsak a becsatolt településre hatott, hanem a szomszédos, a jelenlegi határon kívül eső területekre is. Ugyanakkor - ennek ellenpéldájaként - a délkeleti régióban nem játszódott le ez a folyamat. Ennek oka az, hogy a délkeleti régió korábbi elmaradottsága miatt nem tudott nagy hatást gyakorolni a szomszédaira. Az átmenetet az északi terület képviseli, ahol a fejlődés és felzárkózás megindult, de mértéke nem éri el a budai részen tapasztaltat. Mindezek alapján tehát elmondható, hogy a szomszédság, mint hatótényező nagyon nagy mértékben meghatározza a fejlődés és felzárkózás ütemét és irányát. A vázolt társadalmi folyamatok, a települések fejlődése és felzárkózása, átalakulása tehát nem annyira a közigazgatási határokhoz kötött, hanem sokkal inkább az adott térség, a szomszédság jellemzőihez.

Jegyzetek

- ¹ Budafok, Csepel, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Újpest, Albertfalva, Békásmegyér, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Pestújhely, Rákoscaba, Rákoshegy, Rákoskersztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom, Soroksár
- ² A főváros fejlesztése a többi településsel szemben mindig kiemelt, elsőrendű feladata volt a településfejlesztési irányelveknek. Ennek köszönhetően a fővároson kívüli területeket kevésbé finanszírozták, mint a főváros határán belül levőket.
- ³ A jelenlegi állapot az 1990-es állapotot tükrözi. A rendelkezésre álló statisztikai, népszámlálási adatok ennek bemutatását teszik lehetővé.
- ⁴ A település egy „zsákutcában” húzódik, É-ÉNy-i oldalán zárt, hegyekkel körülvett terület, csak egyetlen irányból lehet megközelíteni.
- ⁵ A komfortos és összkomfortos lakásokat összevontan ábrázolja a térkép. A két komfortfokozat között csak a fűtési módban van eltérés. A komfortos lakások egyedi, az összkomfortos lakások központi fűtéssel ellátottak.

- ⁶ A diplomások aránya a 24 éves és idősebb népességből.
- ⁷ A legutóbbi évtized nagy építkezése a Káposztásmegyer 1,2 lakótelep volt, s ez elengedhetlenné tette a közlekedés fejlesztését is. Így épült meg az észak-déli metróvonal újpesti szakasza az egykori városközpontig. A káposztásmegyeriek utazása ezzel sem oldódott meg, hiszen Újpest-központtól nem épült tovább a metró.
- ⁸ Nem állnak rendelkezésre települési szintnél részletesebb adatok, így a várost csak egységes egésként tudjuk elemezni.
- ⁹ Az újpesti lakosok jelentős része nem a kerületben, hanem a főváros más részein dolgozik, így mindennap kerület-közi ingázásra kényszerül.
- ¹⁰ 1942-ben felmerült Vecsés Budapesthez történő csatolása. Szendy Károly elképzelése szerint a település Nagy-Budapest része lett volna. Végül 1950-ben mégis önállósága mellett döntöttek.
- ¹¹ Gyálra elsősorban az ország keleti részéből költözött a lakosság. A rendelkezésre álló hatalmas beépítetlen terület lehetővé tette az elsősorban a fővárosi iparban dolgozó rétegek letelepedését.
- ¹² Csanádi G. és Ladányi J. 1992-ben végzett vizsgálata kimutatta, hogy az imrei terület a főváros legalacsonyabb státuszú területei közé tartozik, a legmagasabb iskolai végzettséget tekintve.

Irodalom

- A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4349/1949. (264) M.T. számú rendelete
- Berényi I. (1992) Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései. *Földrajzi tanulmányok*, 22. Akadémiai Kiadó, 47. o.
- Csanádi G. - Ladányi J. (1992) *Budapest térbeni-társadalmi szerkezetének változásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 133. o.
- Rechnitzer J. (szerk.) (1994) *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*. MTA RKK. Győr. 200. o.
- Sárfalvi B. (1991) *Magyarország népességföldrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest. 58. o.
- Szabó Z. (1941) *Szerelmes földrajz*. Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., Budapest

A tanulmány az F015725 sz. OTKA pályázat támogatásával készült.

Abstract

In accordance with Act XXVI of 1949, 23 settlements (7 towns and 16 villages) were joined up with the area of Budapest. Having lost the independence of self government, these settlements started to develop along a completely new course, as a consequence of which they have become an integral part of the capital over the past decades. At the same time, due to the local government reforms of 1950, 25 settlements (4 towns and 21 villages) became immediate neighbours of the capital.

Along both sides of the current local government boundaries, an unusual zone can be found. The inner parts consist of areas which before 1950 were independent and lay in in the shadow of the capital, whereas today they constitute whole districts or parts of districts of the capital itself. On the other side of the border the settlements are in a similar situation to those that were independent before 1950.

Surveys of settlements are usually adapted to local government boundaries. A boundary on the other hand is not on every case a dividing line, it often links neighbouring areas. The survey of the capital's border settlements and the presentation of the dividing and joining qualities of the boundaries is also necessary in the study of the capital's agglomeration. The three "model" areas (the north-west, north east and south east) have been demonstrating diverse trends of development in the various social and socio-geographic tendencies adapted to boundaries. Is the local government boundary a real "living" boundary, and do the individual social patterns adapt to artificial frontiers?